

ALONG WITH THE OTHERS

Maria PETRICU
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The main interest of this paper is focused on feminine writings, especially on Gabriela Adameșteanu's writings, in an oppressive era and also on the new terms of a recently acquired freedom. I tried to bring the feminine perspective to the fore on the communist period and post-communism. The main question is: What is selected and recorded in the transcription of the feminine gaze? The journey's destination is also a part of the thematic selection. The corpus of texts includes memorial writings from exile or travel journals to North America or France. The main interest of this analysis is self-portraiture, from a feminine perspective and concerning the oppressive system and the „new world” (the West and also the world of freedom after 1990). What is pursued in the development of the destinies analyzed in the paper is how the female writers perceive and transcribe the pulse of life in Romania during communism concerning freedom (of opinion, of speech, the right to life, cultural openness) of the West. This perspective is both internal (from the country) and external (female traveler who returns to the country or has the status of a political exile).

In the autobiographical writings (journals, memories, correspondence), I analyze the voices that record the daily life in the communist period and the period that followed. The difference between „before” and „after” the Revolution is centered around freedom.

Keywords: Gabriela Adameșteanu, autobiography, female perspective, oppressive system, Est versus West.

Interesul lucrării de față a fost canalizat către scriitura feminină, mai exact aceea a Gabrielei Adameșteanu, într-o epocă opresivă, dar și în condițiile unei libertăți recent dobândite. Prin aceasta s-a încercat aducerea în prim-plan a perspectivei feminine asupra perioadei comuniste și a perioadei care a urmat, cu deosebire perspectiva femeii-călător, plecând de la întrebarea: *Ce selecționează și ce înregistrează tipul de scriitură feminină din ceea ce i se oferă privirii?* Ca parte a selecției tematice este și destinația călătoriei: corpul cuprinde scrierile memorialistice din exil sau din călătoriile către America de Nord și Franța. Un centru de interes al acestei analize este autoportretizarea, din perspectivă feminină și în raport cu sistemul opresiv și cu „lumea nouă” care se lasă încet-încet descoperită, atât de ochi entuziaști (ex. Carmen Firan), cât și de ochi mai reticenți (ex. Gabriela Adameșteanu): lumea „Vestului” fantasmă atâta vreme, dar și lumea libertății de după 1990. Ceea ce se urmărește în desfășurarea destinelor feminine analizate în această lucrare este modul în care scriitoarele percep și transcriu pulsul vieții într-o Românie comunistă, în raport cu libertatea (de opinie, dreptul la viață, deschiderea culturală) resimțită în Occident; atât din perspectivă internă (din interiorul țării), cât și din perspectivă exterioară (a femeii-călător care revine în țară, ori de la statutul de exilat politic).

În volumele autobiografice (în jurnale, în memorii și în corespondență) sunt analizate voci feminine – care înregistrează *trăitul* cotidianului comunist și post-comunist. Diferența spațio-temporală între *înainte* și *după* momentul 1989 este concentrată, în scrierile selectate pentru acest studiu, în jurul libertății. *Fantasma Occidentului* capătă două forme de reprezentare în sursele primare din bibliografie, și anume:

1. Ce se vede din perspectiva unei realități opresive (privirea fiind de *aici spre acolo*): mirajul Occidentului;
- și
2. Ceea ce rămâne după eliberarea de această realitate opresivă și adoptarea unei perspective de *aici* dinspre *acolo*: extazul *lumii noi* sau, din contră, dezamăgirea în fața acestei lumi abia acum descoperite cu adevărat.

Aceste două perspective sunt abordate și adoptate diferit de scriitoarele alese pentru acest studiu. Au fost împărțite pe voci, ca într-un cor în care pentru ascultător nu este atât de importantă reprezentarea separată a diferitelor tonalități (deși reprezintă un interes și acest lucru), cât produsul comun, armonia acestor voci care se completează, se susțin și alcătuiesc împreună imaginea identității unei femei care scrie atât într-o Românie comunistă și post-comunistă, cât și în afara granițelor țării.

Astfel, am identificat trei tipuri de voci/identități feminine:

Cele care rămân în România comunistă (de pildă, Tia Șerbănescu, care consemnează ritmic timpul neputinței, al ideii de „a câștiga o pâine” și de a supraviețui încă o zi, sau „tovarășele de drum” din volumul cu același nume, coordonat de Radu Pavel Gheo și Dan Lungu – de exemplu fragmentul Doinei Ruști, *Ginecologii mei*, care este ca o lupă deasupra umilințelor suferite de femeile din perioada comunistă);

Cele care pleacă din țară (înainte sau după 1989, în exil sau în călătorii mai lungi) cu o fantasmă a Occidentului care nu se împlinește (de exemplu Gabriela Adameșteanu, Ioana Em. Petrescu, Monica Lovinescu – am inclus-o pe Monica Lovinescu aici deoarece este cea mai puternică voce feminină a exilului românesc; deși, aparent, are toate condițiile pentru a se adapta în noua lume își mărturisește în nenumărate rânduri imposibilitatea de a se adapta ritmului tensionat al vieții din Occident. Presiunea ideologică din Franța primului deceniu de după război, dar și vina de a-și fi „condamnat” mama la moarte o determină să trăiască fizic în Franța, dar emoțional în România. *La apa Vavilonului* este o metaforă a acestei scindări a ființei, a vieții pe care o duce între „grădinile suspendate” promise de societatea franceză și haosul comunist din care plecase; este starea permanentă de confuzie, asediu și neputință care nu o lasă să se bucure de libertățile nou dobândite, dar nici să se detașeze de întâmplările din România comunistă);

Cele cameleonice care își găsesc locul în mediul în care au emigrat, care se adaptează la noua viață (Carmen Firan sau Nina Cassian, care „înfloresc” inclusiv din

punct de vedere literar în mediul newyorkez. Carmen Firan, de exemplu, mărturisește că a simțit întotdeauna că marea ori gările drept locuri magice, locuri de tranziție care fac legătura dintre două lumi, locuri care dau posibilitatea desprinderii de *aici* și fac posibilă apropierea de *acolo*. Tot ea recunoaște că a avut „întotdeauna neastâmpărul drumului, curiozitatea de a vedea ce se întâmplă de partea cealaltă a gardului, ce e dincolo de orizont, cum trăiesc oamenii în alte părți ale lumii, cum se îmbracă, cum gândesc, ce mănâncă”¹).

Aceste voci înregistrează diverse realități ale cotidianului, fie din țara de origine, fie din cea de adopție. Aceste voci răspund la întrebarea: *ce selecționează și ce înregistrează tipul de scriitură feminină din ceea ce i se oferă privirii?* Răspunsul care se conturează aici vine din analiza instanței feminine care scrie ceea ce vede și ceea ce simte în universul privat și în călătorii, în lumea interioară a fiecăreia și într-un Occident personalizat.

Analiza corpusului se deschide cu memoriile Gabrielei Adameșteanu (n. 1942, Târgu Ocna; redactor la Editura Enciclopedică – devenită ulterior Științifică și Enciclopedică –, redactor la editura Cartea Românească, redactor-șef al revistei 22). Toate textele Gabrielei Adameșteanu, de ficțiune sau non-ficțiune (de la nuvele și romane până la eseuri), prezintă o frescă a României, scriitoarea dedicându-se receptării și consemnării realității imediate, dar și acțiunilor civice.

Gabriela Adameșteanu face parte din categoria a doua a vocilor feminine; voci pentru care *fantasma Occidentului* nu se împlinește. Spre deosebire de Ana Blandiana, de Florența Albu, de Carmen Firan – și de Mircea Cărtărescu, „oglanda vie” din jurnal a scriitoarei, cel care îi întoarce toate mișcărilor în sens invers; cu care își compară acțiunile, gândurile și sentimentele, pentru care imaginile realității occidentale se suprapuneau aproape la perfecție imaginilor unui Occident imaginat îndelung –, Gabriela Adameșteanu respinge ideea plecării definitive din țară. Pentru ea, a părăsi pentru totdeauna țara reprezintă un abandon, o dezrădăcinare, sub presiunea cărora nu poate respira.

Anii romantici este o carte de memorii atipică: ea nu respectă un traseu al însușirii crescătoare a vârstelor, iar memoria nu funcționează ordonat-cronologic, ci recuperează ș „animă” fragmente anume, în funcție de diverse lucruri sau situații care o declanșează (de exemplu: vizita unei tinere jurnaliste în timp ce se recupera după accidentul din Maramureș, la sfârșitul căreia o compătimentește, spunându-i „Săraca de tine!”²; lucru care o face să-și aducă aminte de vorbele unei mătuși în timpul divorțului de soțul ei; de la cooptarea în GDS, în 1990, se trece la momentul alegerii subiectului pentru lucrarea din diplomă din 1965; la fel de sinuos, accidentul petrecut în Maramureș, petrecut la sfârșitul anului 1990, apare pe tot parcursul textului, ajungând să fie relatat în amănunt abia spre sfârșitul volumului). Cartea este structurată în două părți: *America, America* – partea întâi –, și *Întâmplarea care devine destin* – partea a doua –. În prima parte se relatează momente de viață care aduc în centru călătoriile în

¹ Carmen Firan, *Unde începe cerul. Jurnal de călătorie*. Iași, Editura Polirom, 2013, p. 7.

² Gabriela Adameșteanu, *Anii romantici – amintiri, gânduri*. Iași, Editura Polirom, 2014, p. 331.

Occident, frânturi de interviuri cu diverse personalități românești aflate în exil, dar și reflecții asupra negării actului de a scrie și al statutului de scriitor (dacă se poate ca cineva să-și nege propriul destin):

Nu privisem, până atunci, literatura ca pe o profesie, ca pe o carieră [...]. Aveam doar câțiva prieteni scriitori și ținusem mereu să trăiesc în afara lumii literare. [...] Iar în primăvara lui 1990 nu știam când și cu ce mă voi întoarce la literatură. Știam însă că nu renunțasem la ea. [...] Dar cei cinci ani cât fusesem lector la Cartea Românească îmi luaseră chef de scris [...].³

Ori: „Mi-amintesc rarele clipe de «premoniție» când aș putea spune că am călătorit în viitor. De pildă, e ca și când aș fi știut din copilărie că voi fi scriitoare, deși contextul nu-mi dădea nici o speranță și nici eu nu-mi doream.”⁴

În cea de-a doua parte, interesul se concentrează asupra evenimentelor socio-politice din România (mai ales formarea Grupului pentru Dialog Social și activitatea scriitoarei în Alianța civică), dar și asupra istoriei propriiei familii, acceptării condiției de scriitor și noile „reguli” ale lumii literare: „Am ales momentul lucrării de diplomă ca să mă întorc la literatură. La fel voi face peste decenii, numai că îmi va lua mai mult timp până să înțeleg că mă simt mai acasă în literatură decât în jurnalism.”⁵

Chiar dacă cele două părți par delimitate, ca de o graniță, de întoarcerea Gabrielei Adameșteanu în țară după participarea la International Writing Program, evenimentele se întrepătrund, succesiunea amintirilor nerespectând un flux cronologic. Gabriela Adameșteanu construiește în *Anii romantici* un narator care, paradoxal, deși narează la persoana I singular, face eforturi să-și păstreze obiectivitatea. „Personajul” Gabriela Adameșteanu își privește acțiunile în mod lucid, obiectiv și și le justifică neîncetat: în primul rând sieși, și mai apoi cititorului. Gabriela Adameșteanu separă viața personală de cea socială și profesională, și, mai cu seamă, separă propriile impresii, gânduri, credințe din anii de formare de cele de la maturitate ori din prezent, ajungând să fixeze foarte clar și repetat „cauza” care i-ar justifica angajamentul civic: dorința de a deveni un martor implicat al procesului de democratizare a României: „Cu ce percepție politică eronată am trăit pe atunci! Memoria mea a înregistrat «o tinerețe normală». Din fericire, îmi spun azi.”⁶

Fluxul de reflecții personale (care predomină, cum se întâmplă de obicei în textele de tip memorialistic) este aici utilizat ca suport pentru acțiunile și deciziile luate având ca scop responsabilitatea față de colectiv. Este o continuă pendulare între individual și colectiv, revelând cerebralitatea deciziilor, logica acțiunilor întreprinse, relația cauză-efect. A contribui la democratizarea României, deși apare ca impuls individual, ca o reiterată dorință personală, este un demers pus în slujba colectivității. La experiențele de viață personale -- căsătoria (anii facultății trebuiau să se încheie cu

³ *Ibid.*, pp. 20-21.

⁴ *Ibid.*, p. 409.

⁵ *Ibid.*, p. 262.

⁶ *Ibid.*, p. 268.

actul căsătoriei, reprezentând o posibilitate de a primi o repartitie mai bună, ori de a avea pe cineva alături în condițiile grele ale unei repartizări în zone sărace ale țării), divorțul (reprezentând o stigmă în viața femeii în timpul comunismului) – se adaugă interesul pentru reprezentările unui anume climat care domină întregul social (camera de cămin cu toate fetele care stăteau acolo; dorința tuturor colegelor de a-și găsi un soț în maximum cinci ani; repartitia; chiar și accidentul din Maramureș):

La optsprezece ani împărtășeam obsesia majorității studentelor din provincie: să-l găsească, de-a lungul a cinci ani de stat în București, pe cel care avea să se însoare cu ele. De ce atâta grabă? Pentru că niciodată, în viitoarea noastră viață, nu mai puteam avea la fel de multe șanse ca atunci să-l găsim pe alesul nostru printre zecile de mii de celibatari, majoritatea studenți, și ei, în capitală.

În perioada comunistă, când nu trebuia să existe șomaj, la sfârșitul studiilor erai repartizat, obligatoriu într-un post din țară. Cel mai rău era să te trezești singură, după cinci ani de învățat, într-un sat pierdut pe hartă, la mâna politrucilor locali care făceau legea, să trăiești în camera închiriate, prost încălzite, fără apă curentă, fără comunicare culturală, cu șanse reduse de a-ți face o familie și cu puțină speranță să mai părăsești acel loc dacă nu reușeai să te descurci.

Într-o țară hipercentralizată, capitala era un oraș închis. Se intra greu în București, de regulă printr-o promovare profesională, care era de multe ori politică, prin repartitii ori prin căsătorii.⁷

„Personajul” memoriilor este totdeauna parte dintr-un colectiv: este parte din familia Adameșteanu, este parte din redacția 22, este parte din GDS, este parte din Alianța civică, este parte din PEN etc.; este parte din România și istoria României.

Din cartea de memorii a Gabrielei Adameșteanu lipsesc aproape cu desăvârșire incursiunile în viața intimă – chiar și din perspectiva maternității, un punct atât vulnerabil, (forța sentimentului fiind scoasă în evidență, poate, chiar prin modul în care ocolește subiectul), cât și plin de forță prin argumentele aduse în cazul Goma. Excepție fac datele biografice, prezența și sfaturile socrului în moment-cheie ale vieții profesionale, enumerarea și descrierea membrilor familiei – o prezentare succintă care lasă să se întrevadă formarea etică a scriitoarei, modelul de conduită pe care l-a urmat pe parcursul vieții. Prin fragmente distribuite inegal de-a lungul a șapte capitole, se poate construi povestea familiei, genealogia și chiar proveniența numelui Adameșteanu. Ceea ce reiese din fragmentele scrise despre familie este faptul că Gabriela Adameșteanu se vede drept o parte dintr-un întreg, este conectată prin sânge, fizionomie, îndeletniciri și chiar felul de a fi cu înaintașii ei și cu locurile în care au trăit aceștia.

Solidaritatea fraților Adameșteanu a reușit să creeze relații apropiate și la următoarea generație, care a împărtășit cultul lor pentru performanța intelectuală: un gen de orgoliu al unui fel de „sânge albastru” care la noi s-

---

⁷ *Ibid.*, pp. 268-269.

a amestecat, în timpul comunismului, și cu complexe de discriminare socială.⁸

Încă din primele rânduri se face cunoscut faptul că scrierea memoriilor reprezintă o risipire de forțe și de timp, în viziunea autoarei, această carte fiind scrisă contra dorinței proprii: „Multă vreme n-am putut înțelege de ce un prozator și-ar risipi forțele și timpul într-un jurnal zilnic sau, la fel de rău, într-o carte de amintiri. [...] Și, de fapt, tot asta gândesc și azi, după ce, aproape contra voinței mele [...]”. Dezvăluie că este atrasă mai mult de memoriile oamenilor obișnuiți, și mai puțin de cele ale scriitorilor. Acest fapt este bine conservat în carte, fiind vizibilă detașarea *omenescului*, a evenimentelor din viața privată, de evenimentele istorice la care a luat parte: „Aș fi vrut să păstrez doar cărțile, neatinsse de omenescul oamenilor.”⁹

Cărțile de memorii care au invadat piața după căderea comunismului au fost nenumărate (din câte se vede, este o piață încă în creștere) și au șocat, au indignat, întreținând vrajba din interiorul unei întregi generații, dar și cu generațiile viitoare. Există nevoia patologică de a-și reabilita imaginea în fața conaționalilor sau pe plan internațional; neavând ca bază regretul acțiunilor, cât regretul că au fost descoperiți, că au fost învinși: „Apariția anchetelor și contraanchetelor, a mărturiilor implică și o dorință adâncă de defulare, de conștientizare a „păcatului originar”, care, în comunism, este cel al lui Cain, nu al Evei.”¹⁰

Gabriela Adameșteanu posedă capacitatea de a se detașa de propriul eu, de propria istorie, adunând în *Anii romantici* mai multe euri – trecute – modelate de evenimentele trăite și transpuse sub formă de instantanee, neamestecându-se cu impresiile, gândurile, luările de poziție ale celui care deja a receptat trecutul, prezentul și poate întrevedea și anumite aspecte ale viitorului: „Pentru mine, cartea acesta reprezintă o victorie a vieții contra imaginației, a realității contra ficțiunii. Dar poate și ce am scris aici este tot ficțiune, ficțiunea mea despre viața trăită sub semnul miracolului istoric și al neliniștii că ne vom întoarce de unde scăpaserăm.”¹¹ Prozatoarea Gabrielei Adameșteanu este la fel de lucidă, concentrată asupra cotidianului ca jurnalista Gabriela Adameșteanu. Proza acesteia este presărată cu mici aspecte autobiografice plasate într-un cadru spațio-temporal palpabil, lipsit de sentimentalism și afectare. Textele de ficțiune i-au adus remarci ca *misoginism feminin*, ceea ce nu a făcut-o pe autoarea lor să-și schimbe modul de a (se) scrie, de a construi atât personaje feminine, cât și masculine.

Amintirile Gabrielei Adameșteanu încep cu un îndemn: *Privește înapoi fără mânie*. La prima vedere pare să-l pună în gardă pe cititor, dar la o lectură mai atentă se relevă ca mantră a scriitoarei. Furiile și frica leagă amintirile autoarei și lasă la vedere prizonieratul unui prezent încă umbrat de trecut. Cu frica – personaj omni-prezent – începe și volumul de memorii al Gabrielei Adameșteanu: „Cam pe atunci trebuie să fi fost

⁸ *Ibid.*, p. 274.

⁹ *Ibid.*, p. 9.

¹⁰ Eugen Negrici, *Op. cit.*, p. 269.

¹¹ Gabriela Adameșteanu, *Op. cit.*, pp. 13-14.

instructată de părinți și asupra pericolului pe care îl poate reprezenta un jurnal – pentru tine și pentru alții.”¹²

Privește înapoi fără mânie, capitolul de început al memoriilor, rezumă atitudinea autoarei și prezice atmosfera rândurilor ce urmează. Chiar dacă sentimentul general în care sunt închise amintirile unor vremuri când mai zbuciumate, când mai liniștite, când mai lipsite de speranță, este lipsa de mânie – utilizată ca o detașare de propria istorie, o ridicare din propria ființă, utilizată să adune cât mai precis evenimente cu un puternic impact social, emoțional –, sentimentul care răzbate încă din primele paragrafe este frica. Frica este un personaj comun al corpusului de texte care fac obiectul cercetării; poate fi decupată din paginile citite și *interogată* ca o entitate aparte a perioadei comuniste.

Pe parcursul memoriilor, Gabriela Adameșteanu se așază în fața mai multor oglinzi. De cele mai multe ori se regăsește pe sine la diferite vârste, dar, mai mult de atât, pune în oglindă propriile gânduri, acțiuni cu cele ale altor persoane cu care a intrat în contact, alți scriitori, scoțând la iveală dorința de a face literatură, în ciuda instinctului de conservare care a făcut-o să se îndrepte spre o formă mai puțin riscantă a scrisului în viziunea ei: „În acel timp, priveam literatura ca pe o religie căreia îi sacrifici (aproape) totul [...]”¹³

Scrisul, actul de a scrie (ficțiune și non-ficțiune deopotrivă) este un instinct pur la Gabriela Adameșteanu, cum singură precizează, și care nu depinde în nicio măsură de genul biologic: „[...] porunca a doua, să nu citesc, să nu scriu, să nu «fac eforturi cu capul», n-am putut s-o urmez. Instinctul de a relata ce văd, ce aud, ce gândesc este, am descoperit cu acea ocazie (sau, cel puțin, a fost), mai puternic decât instinctul meu de conservare.”¹⁴

În *Anii romantici* se semnalează multe diferențe de perspectivă asupra aceluiași eveniment, dar nu sunt (im)puse sub imperiul categoriei de gen, ci, mai degrabă, sub presiunea experiențelor familiale, a experiențelor de viață, a intereselor fiecăruia. Munca în redacția Editurii Enciclopedice îi arată scrisul șablonar (fișe de dicționar supervizate de cenzură), iar la Cartea Românească vede lupta contra cenzurii din perspectiva editorilor (aici, volumul de memorii are o importantă dimensiune documentară, pentru că depășește perspective studiilor de istorie a cenzurii românești, care privesc doar eforturile scriitorilor care-și asumau riscuri de a scrie contra sistemului sau de a nu scrie literatură aservită). În sfârșit, lucrul în redacția revistei 22 o aduce mai aproape de cotidianul unei noi perioade istorice.

Gabriela Adameșteanu își neagă pentru o bună perioadă din viață statutul de scriitor:

Dar invitația de la International Writing Program (IWP), dintr-un oraș, până atunci, necunoscut mie – Iowa City –, era cu totul altceva. Nu era

¹² *Ibid.*, p. 7.

¹³ Gabriela Adameșteanu, *op. cit.*, p. 149.

¹⁴ *Ibid.*, pp. 334-335.

adresată redactorului-șef al unei publicații independente, nici jurnalistului, ci unei scriitoare: un statut pe care tocmai îl abandonam.¹⁵

Reticența în fața scrisului, a literaturii, vine în urma evenimentelor petrecute în familie (relocarea tatălui la Pitești, confiscarea averii unchiului), a celor învățate în intimitatea familiei (repercusiunile pe care le putea atrage scrisul, publicarea textelor – chiar și ficțiunea –). Întâmplarea cu jurnalul Tiei Șerbănescu confiscat la aeroport, violențele contra Monicăi Lovinescu – chiar și la „adăpostul” exilului –, dualitatea oamenilor în relațiile cu Ana Blandiana – când adulată, când blamată – o îndepărtează, în prima parte a vieții, de statutul de scriitor asumat: „Un scriitor este, în multe privințe, o făptură incomodă pentru familia lui. Încă și mai incomodă este o scriitoare.”¹⁶ Retrospectiv, actul de a scrie – și în același timp de a fi tradusă – îi dă libertatea mult căutată, îi oferă sentimentul unei împliniri familiale, o revenire la sine.

Ideea compromisului este cea care o ține la distanță de lumea literară, impregnată de politic în anii comuniști. Este un obstacol peste care nu poate trece din motive etice atât față de sine, cât și față de ceilalți, față de cauză. Refuzul compromisului și indecizia din tinerețe formează o punte suspendată chiar către posibilitatea de a scrie, din dorința de a căuta logica acțiunilor, *Anii romantici* – carte în care literatura și civismul se întrepătrund, centrul de interes fiind mereu socialul: „Societatea era polarizată sever și comunismul ne învățase să marcăm negativ compromisul uman.”¹⁷ Fie că scrie înainte de revoluție, fie după, Gabriela Adameșteanu transcrie cotidianul cu micile frământări zilnice, dezamăgiri sentimentale, presiuni sociale, schimbările politice.

Formarea ei profesională a coincis cu timpul „dezghețului” (1953-1957). Scurta perioada de acalmie de după moartea lui Stalin a dus la o timidă reîmprospătare a literaturii, atât în poezie, cât și în proză (*redescoperirea individului ca excepție*¹⁸, separându-l de contextul socio-istoric general); la o reducere a intensității cenzurii (criticii de partid s-au văzut nevoiți să țină pasul cu inovațiile scriitorilor), cât și la scăderea vigilenței la admiterile în sistemul universitar ori în „câmpul muncii”, cum suna clișeul propagandistic al vremii. Acest context a făcut posibilă pentru Gabriela Adameșteanu urmarea cursurilor universitare (1960) și obținerea unui loc de muncă în urma repartizării (1965). Aceasta s-a născut într-o familie de intelectuali („burghezi”, statut social fără prea multe șanse de a fi trecut cu vederea în dosarele de cadre), având toate premisele unei vieți dificile în perioada de început a regimului comunist: „M-am considerat totdeauna norocoasă pentru că momentul „dezghețului” a coincis cu cel al formării mele. Până prin 1986-1987, când m-a contaminat radicalizarea din jur, l-am tot așteptat să se repete, cu resemnarea oamenilor convinși de durata, pe sute de ani, a comunismului.”¹⁹

¹⁵ *Ibid.*, p. 18.

¹⁶ *Ibid.*, pp. 278-279.

¹⁷ *Ibid.*, p. 97.

¹⁸ Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2019, p. 251.

¹⁹ Gabriela Adameșteanu, *Anii romantici – amintiri, gânduri* –, Iași, Editura Polirom, 2014, pp. 261-262.

Naivitatea pe care o invocă în paginile memoriilor, dar și sentimentul de a aparține unui anumit grup și de a lupta pentru cauza acestuia o ajută să supraviețuiască jocurilor de putere în mijlocul cărora, cu voie sau fără voie, se regăsește (repartiția din 1965 în redacția de Dicționare Enciclopedice din cadrul Editurii Politice, unde nu se simțea presiunea cenzurii în aceeași măsură ca în alte departamente; călătoria în Maramureș la rugămințile lui Emil Constantinescu, ținându-i locul Anei Blandiana, și care se încheie cu un accident teribil):

După accident, Ana și Romi au venit să mă vadă acasă, cu același sentiment de responsabilitate pe care l-a avut, un timp, și Emil Constantinescu, de parcă aș fi făcut accidentul fiindcă mersesem în locul Anei. Total fals, de fapt, pentru că, în viață, fiecare se află pe locul lui și deciziile le ia singur...²⁰

Această potrivire de evenimente Gabriela Adameșteanu o pune în baza destinului; mici lucruri care din perspectiva celui aflat la distanță se diferențiază de restul, marcând o hartă care trebuia parcursă (din dorința de *a participa la facerea noii lumi*). Structura cea mai vizibilă a acestui destin este relatată în capitolul *Cele trei avertismente*, unde arată cum în ciuda instinctelor, pleacă într-o călătorie ce avea să-i schimbe viața: primul este pus pe seama indeciziei caracteristice, al doilea pe oboseala cronică și fizică, iar al treilea fiind chiar ședința Alianței Civice de la Cluj.

În volumul *Anii romantici* presiunea alegerii între a pleca și a rămâne în țară nu este de o mare intensitate (cum este în jurnalele Monicăi Lovinescu, de exemplu) și, inițial, nu reprezintă decât un mijloc de a se apropia de elitele românești aflate în exil: „[...] să ies din țară a însemnat, ani de zile, în primul rând ocazia să-i reîntâlnesc, să stăm de vorbă. Și să public în revista 22 interviurile mele cu personalitățile culturale aflate în străinătate.”²¹ Însă o presiune există și este, într-un fel, mai autentică pentru că nu vine din partea autoarei, ci din așteptările celorlalți, a oamenilor cu care intră în contact, și nu afectează doar pe moment sau doar persoana în cauză, ci trece până la cititorul care se află la o distanță considerabilă în timp și într-un cadru social nou. Gabriela Adameșteanu este conștientă atât de alegerile făcute, cât și de motivele pentru care le-a făcut, prezentându-le cu naturalețe, cu detașare și chiar cu auto-ironie. Regretul nu este un sentiment care să se regăsească în paginile acestor memorii, este însă prezent un sentiment de împlinire a unui destin, un destin asumat al tuturor deciziilor, bune și mai puțin bune.

Gabriela Adameșteanu este *pentru întoarcerea acasă, în România*. În timpul celor trei luni petrecute în America, face o serie de interviuri cu scriitorii exilați în *Lumea Nouă* (adunate în volumul *Obsesia Politicii* apărut la Editura Clavis în 1995); interviuri la care mărturisește că spera să găsească dorința interlocutorului de a se reîntoarce acasă:

Eu aveam în continuare obsesia exilului, a emigranților, de ei eram, în primul rând, interesată atunci când ieșeam din țară. [...] mi-am dat dintr-

²⁰ *Ibid.*, p. 316.

²¹ *Ibid.*, p. 123.

odată seama că, oriunde mersesem până atunci în străinătate, căutasem mereu doar o prelungire a României, fără să mă intereseze, de fapt, țara, orașul unde mă aflam, mai mult decât un decor de teatru.²²

Această speranță de a reîntregi granițele (culturale ale) țării, ale familiei extinse, s-a lovit de realitatea *dură* a vieților care au depășit trauma, dificultăți materiale, de limbă, care deja s-au adaptat noilor condiții:

Era exact ceea ce îmi dorisem, să văd că prietenii, scriitorii din exil, revin în România. [...] A trebuit să treacă ani până m-am convins că extrem de puțini dintre cei ce au plecat doresc cu adevărat să se întoarcă. Este de înțeles, fie și fiindcă au trecut o dată printr-o traumă de adaptare și nu vor s-o ia de la început. Și pe urmă există diferențe de confort material, care atârnă mai mult în cântar decât căldura umană de aici, școlile copiilor etc.²³

Garbiela Adameșteanu nu a avut niciodată impulsul de a emigra, dar asta nu exclude dorința unei libere circulații între statele lumii. Deși a participat la mai multe tabere de creație, în țară și în afara țării, cea mai importantă experiență este trăită în Iowa City, în 1990, în urma invitației de la International Writing Program (IWP). Plecarea în America vine cu diverse obstacole: în primul rând limba, și mai apoi senzația de constrângere într-un mediu din care plecase în mod conștient – cel literar. Deși în contextul celui de-al Doilea Război Mondial și anii grei sub comunism, speranța salvării se întreprindea către Statele Unite ale Americii, *fantasma* românească a Occidentului rămânea, pentru mulți, tot între granițele Europei de Vest, cu precădere Franța. Aceasta era și impresia Gabrielei Adameșteanu, mai ales că, Franța era și țara de adopție pentru mulți prieteni și intelectuali români. Renunțarea la literatură a venit sub greutatea cenzurii și a *maculaturii* pe care fusese obligată să o citească cât a fost lector la Casa românească. Plecarea în America o speria din mai multe puncte de vedere: începând cu întregul proces prin care trebuia să treacă (acte, călătoria în sine cu avionul, șederea în Iowa City), de la limba prea puțin cunoscută în care trebuia să se descurce, până la activitatea propriu-zisă de a scrie.

Păstrez până azi în minte gustul frustrării de atunci, când am sacrificat stagiul, atât de tentant pentru mine, în presă, într-o limbă în care mă simțeam confortabil și într-o țară care deja mă pasiona – Franța –, pentru o rezidență plicticoasă într-o limbă cvasi-cunoscută și într-o țară-continent care nu mă interesa.²⁴

*Iowa City, locul unde nu se întâmplă nimic*²⁵ este scena reformatoare a scriitoarei Gabriela Adameșteanu. Spre deosebire de agitația haotică a anilor '90 din România, Iowa City o întâmpină cu un calm aproape ireal. Trăind sub presiunea evenimentelor de

²² *Ibid.*, p. 128.

²³ *Ibid.*, p. 143.

²⁴ *Ibid.*, p. 22.

²⁵ *Ibid.*, p. 87.

ultimă oră în țară suferă și, totodată, asimilează viața cotidiană liniștită din orașelul american. Mircea Cărtărescu este oglinda Gabrielei Adameșteanu pe parcursul celor trei luni petrecute în America: „Nimic nu-i sigur din ceea ce vedem în jurul nostru, totul este deformat de o lentilă subiectivă.”²⁶ (Acest citat, chiar dacă se referă la percepția diferită a lui Petru Culiianu din perspectiva Gabrielei Adameșteanu și a lui Matei Călinescu, lasă să se vadă puterea poziției de martor.)

Interesele Gabrielei Adameșteanu și ale lui Mircea Cărtărescu sunt cum nu se poate mai diferite: de la claritatea cu care Mircea Cărtărescu își îmbrățișa viitorul literar și confuzia Gabrielei Adameșteanu în fața propriului destin de scriitoare, la modul în care își gestionau economiile, relațiile cu ceilalți participanți la IWP și asimilarea cotidianului american: „Spre deosebire de Mircea, nu venisem cu gândul să mă întorc în România cu o achiziție anume ori cu bani economisiți: cheltuiam bursa cu inocența unui sălbatic.”²⁷

Experiența din căminul studentesc Mayflower este o continuare a studenției Gabrielei Adameșteanu (căminul în sine cu bucătăria la comun, cursurile de limba engleză, comunitatea de studenți, „îngrijitoarea” desemnată pentru a-i însoți, lucrurile cumpărate de la *second-hand* și cărțile din anticariate etc.). Acestei experiențe studentești americane i se opune individualitatea experienței lui Mircea Cărtărescu. Cei doi asimilează timpul petrecut în America în moduri diferite: pe când Mircea Cărtărescu încearcă să suprapună imaginile unei Americi ficționale, trăind mai mult în trecut (ceea ce citise ori văzuse în filme caută mereu să suprapună realității – zgârie-norii de sticlă, costumele de blugi, dozele de Coca-Cola) și în viitor (ceea ce avea să ducă la întoarcere în România – banii economisiți, diverse proiecte literare), Gabriela Adameșteanu trăiește prezentul (nu-și leagă experiențele nici de imagini ficționale, netrăind cu obsesia unei Americi salvatoare, nici de posibilele beneficii materiale cu care s-ar întoarce în țară). Acest mod de a se adapta situațiilor de moment ar putea-o la fel de bine încadra în a treia categorie a vocilor feminine, și anume a celor *cameleonice* (cele care își găsesc locul în noul mediu, care se adaptează la noua viață). Însă lupta de rezistență dusă de-a lungul anilor, și, poate mai ales, detașarea naivă și transpunerea într-un cotidian temporar, îi fac loc în a doua categorie. Adaptabilitatea rapidă a Gabrielei Adameșteanu la un nou mediu vine tocmai din faptul că este o situație temporară, o întâmplare care pare să o surprindă de fiecare dată, care poate la fel de bine să nu se mai repete și pe care o trăiește și și-o asumă în mod autentic și conștient.

Când ajung într-o țară vestică, mi-aș dori să trăiesc acel scurt interval de viață occidental, pe cât posibil, la fel ca un cetățean occidental obișnuit. Poate să fie o fantezie literară, așa cum, atunci când ajung într-un loc nou, îmi imaginez cum ar fi să trăiesc ani de zile acolo: de fapt, o fantezie comună a oamenilor cu imaginație. Sau poate la mine să fie orgoliul șifonat al europeanului de mâna a doua, deranjat la ideea că el nu trebuie să-și permită ceea ce își permite omologul său vestic.²⁸

²⁶ *Ibid.*, p. 168.

²⁷ *Ibid.*, p. 88.

²⁸ *Ibid.*, pp. 88-89.

Sunt două imagini ale Americii de Nord pe care Gabriela Adameșteanu le transpune în cotidianul românesc, le „aduce acasă”: una culturalizat-obiectivă (din cartea de interviuri cu personalități ale exilului), și una maxim personal: o jachetă roșie pe care o primește din partea International Writing Program, primul articol vestimentar *second-hand* pe care îl poartă, o geacă care o evidențiază în marea de culori încă cenușii din magazinele românești, dar și haina datorită căreia a fost reperată după accidentul din Maramureș.

În contextul istoric în care este scrisă cartea nu se mai pune problema binelui versus cea a răului. Evenimentele sunt așternute pe hârtie după ani distanță, într-un cadru social total diferit de cel opresiv sau plin de haos pe care îl aduc în discuție (regimul comunist, evenimentele de după Revoluție). Cu toate acestea, sentimentul de frică față de regimul comunist persistă. Chiar dacă este transferat în paginile cărții în mod obiectiv, la adăpostul anilor care au trecut și al drepturilor câștigate, este pregnant pentru că reprezintă starea lucrurilor în momentul petrecerii evenimentelor. Sentimentul dominant al fricii, resemnarea în fața fricii, încă se citește în paginile memoriilor tocmai prin prisma abordării subiectelor de către Gabriela Adameșteanu. Ecoul fiecărui text, fiecărei amintiri, o mantră a acelor timpuri, dar mai ales a celor care au urmat este *nu credeam c-o să se termine*. O sintagmă sub care se regăsesc atât cei care au profitat de acea perioadă, cât și cei care au avut de suferit. Un timp suspendat pe care unii l-au trăit parcă la nesfârșit, în timp ce alții nu l-au ajuns. În toate aceste oglinzi puse împreună, la fel ca în celelalte texte din bibliografie, există mai multe imagini decupate din perspective asemănătoare, însă ceea ce vine în contradicție cu realitatea pe care o trăim noi astăzi, nu sunt nici lipsurile cu care se confruntau, nici moartea, nici suferința, nici măcar frica, ci sentimentul concret al unei dictaturi fără sfârșit. Fie în paginile de ficțiune, fie în cele de memorii ori jurnale apare sintagma *nu credeam că o să se termine vreodată*. Sentiment inoculat nu doar la cei care își caută într-un fel sau altul justificări, ci mai ales la cei care au încercat să nu facă compromisuri, la cei care într-o realitate distopică au luptat contra sistemului (Annie Bentoiu, Gabriela Adameșteanu etc.), inadaptații. Mediul contaminează o persoană, o generație, o populație întreagă și mai ales cel creat în timpul perioadei comuniste.

Parcursul Gabrielei Adameșteanu este unul marcat de destin. Este femeie, fără a fi feministă; este mamă; este rezident al Estului în Occident, fără a i se abandona; este redactor-șef; este scriitor. Condiția de femeie este aproape irelevantă pentru Gabriela Adameșteanu, singurele referiri la aceasta fiind doar cu maternitatea (mamă singură) ori presiunile sociale din timpul comunismului (căsătoria). *Fantasma Occidentului* nu se îndeplinește în cazul autoarei – călătoriile reprezentând, mai degrabă, obligații civice (persuasiunea personalităților literare aflate în exil de a se întoarce în România) –; „acolo” reprezentând o formă temporară de evadare a unui „aici” saturat, un moment de pauză care face posibilă concretizarea statutului de scriitor (International Writing Program), redescoperirea literaturii (rezidențele de creație).

Modul strict în care acționa în cadrul conducerii revistei 22 este o extensie a gândirii raționale; acesta se poate observa și în lupta disidență/rezistență prin cultură

cu regulile unui sistem corupt, în încercarea de a readuce în țară valorile culturale (insistența din interviuri, întâlnirile GDS, Alianța Civică). Toate acestea cu speranța unui viitor mai bun și nicidecum din disperare ori falsă admirație. Deși, ca mulți alții care au trăit sub comunism, Gabriela Adameșteanu a trebuit să conștientizeze efemeritatea regimului, ceea ce a venit odată cu Revoluția din '89, speranța *anilor romantici*, a fost și ea făcută din același material. Realizarea acestei precarități a unei realități idealizate o scoate din radicalizarea gândirii, care o caracterizase de-a lungul timpului.

Fie că se alege tabăra disidenților, fie cea a rezistenților, lupta este comună și fiecare dintre cele două are în vizor acțiunile celeilalte, se completează reciproc, chiar dacă uneori se uită acest lucru.

Bibliografie

Surse primare:

Adameșteanu, Gabriela. *Anii romantici*. Iași, Editura Polirom, 2014.

Surse secundare:

Adameșteanu, Gabriela. *Obsesia politicii*. București, Editura Clavis, 1995.

Boyum, Svetlana, *The Future of Nostalgia*, NY, Basic Books, 2001.

Negrici, Eugen. *Literatura română sub comunism*. Ediția a III-a revăzută și adăugită. Iași, Editura Polirom, 2019.

Ricoeur, Paul. *Memoria, istoria, uitarea*. Timișoara, Editura Amarcord, 2001.

Yurchak, Alexei. *Everything Was Forever, Until It Was No More*. Princeton University Press, 1960.